

Aleš Gabrič

KULTURNO IN ZNANSTVENO SODELOVANJE NEUVRŠČENIH DRŽAV V SENCI POLITIČNIH DILEM*

Jugoslavija se po sporu s Sovjetsko zvezo leta 1948 ni hotela tesneje navezati na nobeno od dveh velesil, ki sta krojili usodo hladne vojne. Iskanje tretje poti, iskanje ravnovesja med zahodom pod dominacijo ZDA in vzhodom pod dominacijo Sovjetske zveze, je jo vodilo do povezovanja z državami, ki so bile, tako kot je bila sama Jugoslavija, skeptične do bipolarne razcepljenosti, ki je ogrožala svetovni mir. Povezovanje z državami, ki so na svetovnem zemljevidu in v svetovni diplomaciji šele iskale svoje mesto, je vodilo v povezovanje tretjega sveta, ki se ni želel oblikovati kot tretji politični ali vojaški pol. Prva konferenca neuvrščenih držav septembra 1961 v Beogradu je bila tako začetek gibanja, ki še ni bilo natančneje profilirano, povezoval pa jih je predvsem odpor do blokavske

DOI: 10.51938/vpogledi.2022.25.2

* Prispavek je rezultat raziskovalnega projekta J7-2606, Modeli in prakse mednarodne kulturne izmenjave Gibanja neuvrščenih: raziskovanje prostorsko-časovnih kulturnih dinamik, ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS).

delitve sveta v senci dvoboja velesil. Gibanje neuvrščenih je po oblikovanju v ospredje zanimanja postavilo predvsem politično tematiko mednarodnega sodelovanja in miroljubnega reševanja sporov, ki je bila kmalu dopolnjena še z gospodarsko problematiko neenakomerne razvitosti držav, predvsem na osi sever–jug. Velik del literature o gibanju neuvrščenih se omejuje skorajda izključno le na to problematiko, medtem ko je bilo sodelovanje (oz. poskusi sodelovanja) neuvrščenih držav v kulturi in znanosti pogosto spregledano.⁴

Nova strategija jugoslovanske zunanje politike se je oblikovala v času, ko je bilo že med izobražensko elito poznavanje kulturnih svetov zunaj Evrope zelo skromno, še v veliko večji meri pa je to veljalo za večino jugoslovanskega prebivalstva. Zgolj pogled na postopnost seznanjanja Slovencev z Japonsko in njeno kulturo, s katere literarno tradicijo in pismenostjo se npr. srednjeveška Evropa ni mogla primerjati, kaže še v dvajsetem stoletju močno obremenjenost z rasnimi predsodki, občutkom večvrednosti in evropocentričnimi pogledi na ocenjevanje kulturnih dosežkov zunajevropskih narodov.⁵ Prve večje skupine, ki so kot kulturni posredniki z neznanih obzorij prinašale zgodbe o drugačnem svetu, ljudeh in navadah, so bili običajno izobraženci, ki so potovali ali v tujini celo dlje časa bivali v okviru programov tehničnega in gospodarskega sodelovanja, ter študenti in študentke, ki so se v času gospodarskega razcveta odločali za daljša poletna popotovanja zunaj Evrope.

Po ustavnem sistemu Jugoslavije so področja izobraževanja, znanosti in kulture vse od ustave iz leta 1946 sodila v primarno pristojnost ljudskih republik, medtem ko naj bi se na zvezni ravni le usklajevale skupne smernice izobraževalnega, znanstvenega in kulturnega razvoja. Dejansko je bila Jugoslavija prva povojna leta zelo centralizirana tudi v tem segmentu družbenega delovanja. Za znanstveno in kulturno sodelovanje s tujino je bil pristojen leta 1946 ustanovljeni Komite za kulturo in umetnost zvezne vlade v Beogradu, ki je izdajal dovoljenja in odobral proračunska sredstva za gostovanja v tujini ali gostovanja tujcev v Jugoslaviji, pa tudi uvoz knjig je bil sprva monopol državnega knjigotrškega podjetja iz Beograda. Prva povojna leta je bila kulturna izmenjava izrazito usmerjena proti Vzhodu, proti Sovjetski zvezi in državam ljudskih demokracij v vzhodni Evropi. Razkol med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo je prinesel prelom tudi na področju mednarodnega kulturnega sodelovanja, saj je izmenjava z Vzhodom uplahnila, država pa se je bila prisiljena odpreti zahodnim tokovom. Monopol osrednjih državnih ustanov pri načrtovanju kulturne izmenjave s tujino je začel plahneti v začetku petdesetih let, ko so začele večje pristojnosti prevzemati ustanove posameznih republik.⁶

4 Več o gibanju neuvrščenih Jakovina, *Treća strana Hladnog rata*.

5 Več o tem Gabrič, *Slovenian familiarization with Japan and the Japanese*.

6 Gabrič, *Slovenska agitpropovska kulturna politika*, str. 552, 587–589, 620–622.

Leto in pol po ustanovni konferenci gibanja neuvrščenih v Beogradu je bila najprej sprejeta nova ustava Jugoslavije, v istem letu, 1963, pa so sledile še ustave njenih šestih republik. V drugi polovici šestdesetih let se je začela na račun dotedanjih zveznih pristojnosti krepiti moč organov posameznih republik, kar je bilo vidno tudi v bolj avtonomnem navezovanju stikov s tujimi kulturnimi in znanstvenimi ustanovami. Leta 1967 je bila na novo oblikovana Zvezna komisija za kulturne stike s tujino, ki pa je imela bistveno manjše pristojnosti od dve desetletji starejšega predhodnika.⁷ V Sloveniji je bil leta 1963 ustanovljen Zavod SR Slovenije za mednarodno tehnično sodelovanje, ki je po naslednjih ustavnih spremembah, ko je Jugoslavija postajala vse bolj (kon)federalna država, svoje pristojnosti še okrepil. Leta 1976 je področje svojega delovanja razširil in se preimenoval v Zavod SR Slovenije za mednarodno znanstveno, tehnično, prosvetno in kulturno sodelovanje, ki je koordiniral tovrstno delo slovenskih ustanov s tujimi državami in mednarodnimi organizacijami. Izhodišča so bili mednarodni sporazumi, ki jih je podpisala Jugoslavija, in bilateralni sporazumi z drugimi državami, pristojni organi pa so poskušali to nadgraditi s pritegnitvijo gospodarskih subjektov, lokalnih oblasti, univerz in posameznikov v to dejavnost.

ODSOTNOST KULTURNEGA SODELOVANJA NEUVRŠČENIH V JUGOSLOVANSKI POLITIKI ZGODNJIH LET GIBANJA

Jugoslovanski predsednik Josip Broz - Tito je kot ena od osrednjih osebnosti gibanja neuvrščenih na konferencah gibanja ali na srečanjih s tujimi državniki pogosto govoril o pomenu in vlogi neuvrščenih v sodobnem svetu. Toda v teh govorih se je večinoma dotikal (ožjih) političnih vprašanj, posegal je tudi na področje gospodarskega sodelovanja, tematike kulturnega ali znanstvenega sodelovanja pa so bile na njegovi agendi le redko. Nekaj konkretnih podatkov je prvič navedel v referatu na IX. kongresu Zveze komunistov Jugoslavije marca 1969, ko je kot uspehe znanstveno-tehničnega sodelovanja izpostavil sodelovanje več kot 1200 jugoslovanskih strokovnjakov v državah Afrike in Bližnjega vzhoda ter študij okoli 3500 študentov iz afriških in arabskih držav, med katerimi je bilo približno 1000 štipendistov Jugoslavije, na jugoslovanskih univerzah.⁸ Nekoliko nenavadno je, da se Tito tej tematiki ni bolj posvetil niti v govorih, ki jih je imel na domačih univerzah. Ko je 11. decembra 1969, v času slovesnosti ob petdesetletnici ustanovitve Univerze v Ljubljani, prejel njen častni doktorat, je v zahvali govoril o zunanjepolitičnih vprašanjih, boju za neodvisnost, socialistični Jugoslaviji in sodobnem svetu, ni

7 Merhar, *Mednarodno kulturno sodelovanje*, str. 44–46.

8 Broz, *Jugoslavija v boju za neodvisnost in neuvrščenost*, str. 280.

pa se dotaknil mednarodnega znanstvenega sodelovanja univerze.⁹ Ko je teden kasneje prejel še častni doktorat zagrebske univerze, se je v daljšem govoru zelo osredotočil na politiko neuvrščenih držav, a je tudi v tem primeru ostal izrazito pri političnih in gospodarskih vidikih njihovega sodelovanja. Edini ovinek iz te sfere je v govoru na osrednji hrvaški univerzi naredil ob ugotovitvi, da se kljub velikim odkritjem v znanosti in tehnologiji »prepad med razvitimi in nerazvitimi državami ne zmanjšuje, marveč se nasprotno še poglablja.«¹⁰ Od vzorca zapostavljanja tematike znanstvenega in kulturnega sodelovanja ni odstopal niti ob nastopih na tujih univerzah na svojih poteh po svetu.

Da ta tematika dejansko ni bila v ospredju voditeljev neuvrščenih, nam v zgodovinarskem pogledu na gibanje potrjuje hrvaški kolega Tvrtko Jakovina v obsežnem prikazu tretje strani hladne vojne.¹¹ Enako spregledovanje ali zgolj bežno omenjanje znanstvenega in kulturnega sodelovanja med članicami gibanja neuvrščenih, kot je bilo omenjeno za Josipa Broza - Tita, najdemo tudi pri drugih slovenskih ali jugoslovanskih politikih, ki so pojasnjevali svoje politične in družboslovne poglede na neuvrščene.¹² Bogdan Osolnik je v knjižici *Jugoslavija v gibanju neuvrščenih*, ki je bila namenjena zlasti slovenskemu pedagoškemu kadru, v orisu razvoja gibanja izpostavljal predvsem njegove politične konotacije. Poudaril je sicer, da so na drugi konferenci v Kairu (5.–10. oktober 1964) v sklepnem dokumentu namenili »posebno poglavje tudi kulturnemu, znanstvenemu in prosvetnemu sodelovanju in s tem pomembno razširili področje interesa politike neuvrščenosti«. Toda poleg poziva razvitim deželam, »naj deželam v razvoju odprejo svoje znanstvene in tehnološke dosežke v korist njihovega hitrejšega razvoja«,¹³ konkretnosti ni omenjal. Tudi omenjeni poziv je bil naslovljen na razviti svet, ki je s skepsjo opazoval povezovanje tretjega sveta in ni bil pripravljen spodbujati rasti njegovega pomena in moči.

Tretja konferenca, ki je potekala od 8. do 10. septembra 1970 v Lusaki, je potrdila, da se je gibanje neuvrščenih v uvodnem desetletju obstoja uveljavilo na mednarodnem političnem prizorišču, poleg dotlej prevladujočih političnih vprašanj pa so veliko več pozornosti namenili še gospodarskim, pri čemer se je to seveda navezovalo tudi na problematiko znanosti in tehnologije.¹⁴ Precej večjo pozornost so kulturni problematiki namenili na 4. konferenci gibanja neuvrščenih v Alžiru (5.–10. september 1973). Zaradi krepitve moči neuvrščenih so bile že njihove zahteve na političnem in gospodarskem področju bolj ostre in natančneje usmerjene

9 Prav tam, str. 290–293.

10 Prav tam, str. 297.

11 Gl. Jakovina, *Treća strana Hladnog rata*.

12 Gl. npr. Vratuša, *Profili neuvrščenosti*.

13 Osolnik, *Jugoslavija v gibanju neuvrščenih*, str. 35.

14 Prav tam, str. 37–40.

kot pred desetletjem, čemur je sledil tudi poziv za opredelitev nove strategije v kulturi. V deklaraciji konference so se opredelili za stališče, da se »ponovno potrdi nacionalna kulturna identiteta in da se odpravijo usodne posledice kolonialne dobe, da bi se ohranila lastna nacionalna kultura in tradicije«. Osvobojeni narodi naj bi torej imeli pravico, da se postavijo v bran »kulturni odtujitvi in uvoženi civilizaciji, ki jih vsiljujeta kolonializem in imperializem, tako da uveljavijo lastno identiteto in se stalno in odločno zatekajo k lastnim, družbeno-kulturnim vrednotam, ki jih označujejo kot suverene narode in gospodarje svojih bogastev«. ¹⁵ Konferenci naj bi sledila srečanja na ministrski ravni ali na ravni ekspertov, ki bi natančneje opredelili platformo neuvrščenih v mednarodnem znanstveno-kulturnem sodelovanju, a so dve leti kasneje v Limi na srečanju zunanjih ministrov zgolj potrdili zavezo iz Alžira, da se je treba lotiti uresničevanja te naloge. ¹⁶

Na peti konferenci neuvrščenih v Kolombu (16.–19. avgust 1976) je Tito v govoru, ki je pomembno vplival na oblikovanje končnih sklepov, vnovič postavil v ospredje politične cilje, enotnost gibanja in razorožitev. Glede na dejstvo, da je na konferenci sodelovalo že 86 polnopravnih udeleženk oziroma približno polovica članic OZN, je bila njihova vloga v mednarodnih organizacijah vse pomembnejša. A jo je bilo morda še najmanj čutiti na kulturnem področju, saj so tozadevni dokumenti konference ostajali na ravni splošnih pozivov za krepitev sodelovanja na področjih informacij, kulture, znanosti in izobraževanja. ¹⁷ So pa v sklepnih dokumentih že našle svoje mesto zahteve po organiziranju strokovnega in tehničnega usposabljanja na vseh nivojih študija (kar je dejansko med nekaterimi državami že potekalo) ter ustanavljanju skupnih centrov za usposabljanje na nacionalni in regionalni ravni, v posebni resoluciji pa so zapisali zahtevo po restituciji umetniških predmetov in starih rokopisov. ¹⁸

Zahteve so ponovili tudi na ministrski konferenci, ki jo je leta 1978 gostila Jugoslavija. Pomembna je bila opredelitev, da naj neuvrščeni in druge države v razvoju tako kot v politiki in gospodarstvu tudi nova načela mednarodnega sodelovanja na izobraževalnem, znanstvenem in kulturnem področju uveljavljajo skozi mednarodne organizacije. Zato bi morale države uskladiti zahteve, »da bi vodile skupno akcijo v mednarodnih organizacijah, posebej v UNESCO«. ¹⁹

Konkretni pozivi za znanstveno-tehnično in kulturno sodelovanje so konkretno sledili šele po šesti konferenci neuvrščenih v Havani leta 1979, ki je bila zaznamovana z nekaterimi žgočimi konflikti med samimi članicami gibanja. Dogovori,

15 Prav tam, str. 43.

16 SI AS 1149, t. e. 107, a. e. 1539/7, Medjusobna saradnja nesvrstanih i zemalja u razvoju u oblasti obrazovanja i kulture, str. 1.

17 Osolnik, *Jugoslavija v gibanju neuvrščenih*, str. 51.

18 SI AS 1149, t. e. 107, a. e. 1539/7, Medjusobna saradnja nesvrstanih i zemalja u razvoju u oblasti obrazovanja i kulture, str. 1.

19 Prav tam, str. 2.

doseženi v osemdesetih letih dvajsetega stoletja, v zadnjem desetletju obstoja Jugoslavije, ko je ta zašla v hudo gospodarsko krizo, so imeli zato v marsičem omejen doseg, a so vsekakor opredelili pobude in želje tretjega sveta po navezavi tesnejših stikov na omenjenih področjih.

Zadnja konferenca neuvršenih v času obstoja Jugoslavije je bila tam, kjer se je gibanje tudi rodilo – v Beogradu. Ker je Jugoslavija tedaj že zabredla v globoko politično in gospodarsko krizo, ni bilo ravno lahko organizirati konference, na kateri sta sodelovali 102 polnopravni članici, ob še več drugih delegacijah in številnem korpusu novinarjev. Da gre za zelo zahtevno nalogo za državo v krizi, je beograjski satirik Zoran Nikolić ponazoril z besedami: »Edina funkcija, ki je težja od funkcije predsednika Predsedstva SFRJ, je – predsedujoči neuvršenih. A poznam človeka, ki ima obe.«²⁰

Ta oseba je bil slovenski predstavnik v kolektivnem predsedstvu Jugoslavije Janez Drnovšek. Da gibanje ni bilo več tisto, kar je bilo na začetku, je orisal z opisom usode uvodnega govora, ki ga je moral imeti kot gostitelj in ga je pripravilo jugoslovansko zunanje ministrstvo. Drnovšek je menil, da je bil govor »preveč šablonski, preveč 'neuvrščen' na način, ki je že nekaj časa vzbujal odpor v naši javnosti, poln fraz in brez prave vsebine«. Zato ga je predelal, izpuščal šablone, vanj pa »prvič za neuvrščene vključil vprašanje ekologije in tudi vprašanje človekovih pravic, kar je bilo za neuvrščene še bolj prvič«.²¹ Nenavadna novost je bila, da je uvodni referat skrajšal na dvajset minut, drastične spremembe pa so zaznali tudi tuji mediji. Bolj kot ti pa so še eno epohalno spremembo zaznali domači mediji. Na mednarodni konferenci v Beogradu je predsedujoči govoril v slovenščini, in to, je zapisal Drnovšek, »je bil pravi šok za predsedstvo, za publiko v ostalem delu Jugoslavije«.²²

V naslednjih letih je seveda sledil še večji šok, razpad države, ki je gostila prvo in dotlej zadnjo konferenco neuvršenih, s tem pa se je zgodba znanstvenotehničnega in kulturnega sodelovanja Slovenije oz. Jugoslavije z neuvrščenimi državami na način, ki se je porajal v okviru tega gibanja, tudi končala.

MEDNARODNO KULTURNO IN ZNANSTVENO SODELOVANJE IN GIBANJE NEUVRŠČENIH

Medtem ko so politični sporazumi in dogovori že stoletja del mednarodne diplomacije, so sporazumi o kulturnem, prosvetnem, znanstvenem ali tehnološ-

²⁰ Drnovšek, *Moja resnica*, str. 85.

²¹ Prav tam, str. 88.

²² Prav tam, str. 90.

kem sodelovanju precej mlajšega datuma. Še posebej tisti z državami v manj razvitem svetu, ki so bile še do druge polovice dvajsetega stoletja del kolonialnih imperijev svetovnih velesil in so bile dotlej predvsem tarča vsesplošnega, tudi kulturnega izkoriščanja s strani kolonialnih gospodarjev. Vzvišen, nemalokrat rasističen odnos do prebivalstva kolonij ali manj razvitih držav seveda ni spodbujal kulturne izmenjave, temveč le širjenje kulturnih vzorcev razvitejših držav v manj razvite. Na tovrstne tokove je v marsičem vplivala druga svetovna vojna, saj je ravno pogrom nad tako imenovanimi nižjimi rasami ponujal obilico razlogov za premislek o pogledu na ljudi in ljudstva, ki so jih dotlej ocenjevali zaničevalno.

Glasnejšemu uveljavljanju zahtev po enakopravnosti odnosov v kulturnem sodelovanju med državami tako lahko sledimo šele po drugi svetovni vojni oziroma v času dekolonizacije, ko so mlade države začele oblikovati svojo kulturno politiko in poskušale na novo opredeliti način sodelovanja z zunanjim svetom. Na svetovni ravni je nove, enakopravne vzorce sodelovanja spodbujal UNESCO (Organizacija Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo), ustanovljen novembra 1945, s središčem v Parizu. Prevezel je dediščino predvojnega, leta 1922 v okviru Društva narodov ustanovljenega Mednarodnega odbora za intelektualno sodelovanje (International Committee on Intellectual Cooperation), ki so ga vodili ugledni izobraženci zahodnoevropskih držav, med njimi več Nobelovih nagrajencev. V dvajsetih in tridesetih letih so pod vprašaj postavili uveljavljene poglede, da so za širjenje najvišjih kulturnih dosežkov pravzaprav poklicani državljani razvitih držav s krščanskimi voditelji in krščansko tradicijo. Med uglednimi intelektualci je ideje o potrebi po izmenjavi intelektualnih dosežkov na globalni ravni sprožilo najprej soočenje s kulturno tradicijo Kitajske in Japonske, nato pa še spoznavanje misli poeta in misleca Rabindranatha Tagoreja (kot Nobelov nagrajenec za književnost leta 1913 je bil do konca druge svetovne vojne edini, ki ni izhajal iz krščanske tradicije). A so bili pri tem v svetu, omejenem z rasnimi predsodki in imperialno podobo sveta, precej osamljeni.²³

Po drugi svetovni vojni sta veliki zmagovalki vojne, ZDA in Sovjetska zveza, v svojih interesnih conah vsiljevali svoje poglede na mednarodno sodelovanje. Na kulturnem področju so bile ZDA z novo strategijo kulturne diplomacije, ki je propagirala »American way of life«, nedvomno uspešnejše, a so bile še vedno vsaj naglušne, če že ne popolnoma gluhe za kulturne potrebe tretjega sveta. Bolj kot k izmenjavi miselnih tokov sta obe velesili stremeli k izvozu svojih kulturnih dobrin, ki so imele v očeh politikov pogosto bolj propagandni kot pa kulturni značaj.

23 Za več gl. Laqua, *Transnational intellectual cooperation, the League of Nations, and the problem of order*.

Jugoslavija je v takšnem mednarodnem okolju spodbujala podpisovanje meddržavnih sporazumov o znanstveno-tehničnem in kulturnem sodelovanju. Manj težav je imela pri dogovarjanjih z manj razvitimi državami s primanjkljajem demokratičnih tradicij. Predstavniki razvitih zahodnih demokracij pa so pogosto omenjali, da država pri njih znanstvenim in kulturnim ustanovam ne more narekovati, kaj naj uvrstijo v programe svojega dela, zato so bile v nekaterih pogodbah zapisane bolj načelne opredelitve z manj konkretnostmi. Po Titovih obiskih v državah tretjega sveta in ustanovitvi gibanja neuvrščenih je Jugoslavija tudi na področju mednarodnega kulturnega sodelovanja vsaj načeloma na prvo mesto postavljala svojo pripadnost gibanju neuvrščenih. Zavod SR Slovenije za mednarodno znanstveno, tehnično, prosvetno in kulturno sodelovanje je tako v poročilu za leto 1980 zapisal, da okvir njegovega delovanja opredeljujejo »številni dokumenti, ki so bili v zadnjih letih sprejeti na mednarodnih srečanjih, kot so konferenci neuvrščenih v Colombu in Havani, evropska konferenca o varnosti in sodelovanju, sestanki skupine 77 držav v razvoju ali v okviru Združenih narodov«. ²⁴ V ospredje je bilo potisnjeno sprejemanje sporazumov o znanstveno-tehničnem sodelovanju, ki so bili pogosto le »dodatek« sporazumom o gospodarskem sodelovanju, že omemba konferenc neuvrščenih na prvem mestu naštevanja mednarodnih srečanj pa je dovolj povedno nakazovala, kam naj bi bilo v prvi vrsti usmerjeno tovrstno sodelovanje. A je bila slovenska/jugoslovanska politika precej izbirčna tudi v tem segmentu: »Prizadevanja za razvijanje tesnejšega sodelovanja s posameznimi razvitejšimi državami v razvoju in izvozniciami nafte so se izrazila v pobudah, ki jih je dajala Slovenija skupaj z drugimi republikami in pokrajinama v pogledu kompleksnejših aranžmajev na stroške teh držav, zlasti za sodelovanje z Libijo, Alžirijo, Irakom, Nigerijo, Mehiko in Kitajsko.« ²⁵

Pri državah, ki Jugoslaviji v zameno niso mogle ponuditi nafte ali česa podobno privlačnega, je prihajalo do velikega razkoraka med željami in njihovim oblikovanjem v resne predloge. Jugoslavija je bila kot država, gospodarsko bolj razvita od večine članic neuvrščenih, ob tem pogosto na razpotju med željami »po brezplačni tehnični pomoči na eni strani ter dejanskimi omejenimi možnostmi z naše strani, zlasti zaradi omejenih finančnih virov na drugi strani.« ²⁶

Predlog za izdelavo natančnejše strategije neuvrščenih na izobraževalnem in kulturnem področju, sprožen na konferenci v Havani leta 1979, so pristojni nadgrajevali na naslednjih srečanjih visokih predstavnikov neuvrščenih držav. Na sestankih v naslednjih letih so imenovali delovno skupino, ki naj bi do naslednjega vrha neuvrščenih pripravila predlog za skupni nastop članic gibanja na

²⁴ Poročilo o znanstveno-tehničnem, prosvetnem in kulturnem sodelovanju /.../ v letu 1980, str. 15.

²⁵ Prav tam, str. 16.

²⁶ Prav tam, str. 18.

tem področju. Med desetimi državami v delovni skupini je bila tudi Jugoslavija, prvi sestanek delovne skupine pa je bil na iniciativo Kube, predsedujoče gibanju neuvrščenih, sklican v prostorih UNESCO v Parizu, in sicer 8. in 9. oktobra 1981. Na drugem sestanku v Parizu, januarja 1982, so se dogovorili, da bodo o predlogu akcijskega programa razpravljali na sestanku ekspertov in visokih državnih predstavnikov za izobraževanje in kulturo, ki ga je od 26. do 30. aprila 1982 v svoji prestolnici Havani gostila Kuba. Jugoslovansko izhodišče je bil program, ki ga je Zvezni izvršni svet potrdil avgusta 1980, pri njegovi pripravi pa sta poleg pristojnih državnih organov sodelovala še Zvezni zavod za mednarodno znanstveno, prosvetno, kulturno in tehnično sodelovanje ter Jugoslovanska komisija za UNESCO.²⁷ Pomembno mesto, ki ga je imela Jugoslavija pri oblikovanju kulturnopolitičnih izhodišč neuvrščenih, ni presenetljivo. V času priprav na izdelavo akcijskega programa neuvrščenih je namreč Beograd septembra in oktobra 1980 gostil več kot mesec dni trajajočo zasedanje generalne skupščine UNESCO, jugoslovanski predstavnik pa je nato za naslednja tri leta prevzel predsedovanje tej organizaciji OZN.

Programska izhodišča Jugoslavije so tako v precejšnji meri prešla v platformo kulturnopolitičnih izhodišč neuvrščenih, ki so si s tem zaželeli tudi boljših izhodišč pri oblikovanju proračuna UNESCO. Že na zasedanju njegove generalne skupščine v Beogradu so predstavniki neuvrščenih in držav v razvoju zagovarjali nekatera skupna načela, med temi zlasti potrebo po zvišanju proračuna UNESCO, ki bi bil z ozirom na njegove glavne naloge večinoma namenjen za izobraževalni, znanstveni in kulturni razvoj manj razvitih držav. Vodilni v jugoslovanski komisiji za sodelovanje v UNESCO so poročali, da so bili predstavniki razvitih držav odločno proti povečevanju proračuna organizacije in da so si prizadevali za osredotočenje UNESCO na manjše število nalog. Njih denimo poudarjanje manj razvitih, da več kot 90 odstotkov znanstvenikov deluje v razvitih državah, ki si pridružujejo tudi znanstvene in tehnološke dosežke, seveda ni motilo in naj-novejših spoznanj niso bili pripravljene deliti z vsem svetom.²⁸

V takšnih mednarodnih okoliščinah so si neuvrščeni prizadevali oblikovati enotna programska izhodišča, predlog akcijskega programa pa naj bi skupaj zagovarjali že na svetovni konferenci o kulturnih politikah v organizaciji UNESCO julija in avgusta 1982 v glavnem mestu Mehike Ciudadu de Mexico. Pri oblikovanju enotnega izhodišča neuvrščenih za izobraževalni, znanstveni in kulturni razvoj je Jugoslavija predlagala, da bi razširili uvodni del programa, v katerem naj bi bil natančneje pojasnjen smisel gibanja neuvrščenih, poleg splošnih načel

27 SI AS 1140, t. e. 107, a. e. 1539/1, Platforma za rad jugoslovenske delegacije na sastanku eksperata i visokih funkcionera za obrazovanje i kulturu nesvrstanih zemalja u Havani od 26. do 30. IV 1982 godine, str. 1–2.

28 Učešće Jugoslavije na XXI zasedanju Generalne konferencije Uneska, str. 436–437.

(kakršna je Jugoslavija že zagovarjala na zasedanju UNESCO v Beogradu) pa naj bi v program vključili vsaj nekaj konkretnih akcij. Jugoslavija naj bi kot svoj prispevek prevzela skrb za delovanje Galerije umetnosti neuvrščenih držav Josip Broz Tito iz Titograda. Ta naj bi se tudi predstavila na srečanju v Havani. Ker je Jugoslavija s tem že prevzela skrb za konkreten projekt, naj drugih novih zadolžitev ne bi prevzemala.²⁹

Akcijski kulturnopolitični program neuvrščenih (in seveda tudi Jugoslavije) je izhajal iz načel, da ima vsaka država svojo lastno kulturno dimenzijo, ki opredeljuje njene posebnosti v skladu z njenimi ekonomskimi, političnimi, družbenimi in kulturnimi karakteristikami. Ohranjati bi morala svojo kulturno identiteto, kajti kulturna različnost in kulturni pluralizem sta fenomen, ki bi ga bilo treba v sodobnem času priznavati, s čimer bi pokazali prelom sedanosti s preteklostjo. Demokratizacija kulture naj bi kot širok proces zajela vse plasti družbe, s priznavanjem enakopravnosti kultur in njihove medsebojne odvisnosti pa bi pokazali nujnost njihove intenzivnejše medsebojne komunikacije.³⁰

Jugoslovansko stališče in tudi stališče gibanja neuvrščenih je bilo, da morajo cilje programov medsebojnega kulturnega sodelovanja dosegati v okviru UNESCO in drugih mednarodnih organizacij ter znotraj njih doseči priznanje opredelitev za enakopravnost kulturnih identitet, enakopravnost kulturnega sodelovanja in kulturni pluralizem.³¹ V predlogu akcijskega programa so neuvrščene države poudarjale svoj protikolonialni in protiimperialistični značaj, boj proti apartheidu in rasizmu, vsem oblikam agresije ter poskusom dominacije in hegemonije, niso pa se – kot je bilo v gibanju uveljavljeno – opredeljevale do notranjepolitičnega sistema držav. Sklicevale so se na deklaracijo o človekovih pravicah, ki je izobraževanje in kulturo opredeljevala kot osnovno človekovo pravico, ter navajale visoko število nepismenih in otrok, ki niso imeli možnosti obiskovanja šol, po svetu. Zato so neuvrščene države podpirale akcije UNESCO za odpravo nepismenosti in druge akcije OZN na področju izobraževanja in kulture.³²

Neuvrščeni naj bi odpravili dediščino kolonializma v izobraževanju in kulturi v svojih državah, poskrbeli za ohranjanje svoje kulturne dediščine ter spodbujali bilateralno in multilateralno sodelovanje med neuvrščenimi in državami v razvoju. Kulturna izmenjava med njimi samimi bi bila svojevrsten branik pred uvozom cenениh zahodnih izdelkov, s katerimi se je širil »American way of life«.

29 SI AS 1140, t. e. 107, a.e. 1539/1, Platforma za rad jugoslovenske delegacije na sastanku eksperata i visokih funkcionera za obrazovanje i kulturu nesvrstanih zemalja u Havani od 26. do 30. IV 1982 godine, str. 1–5.

30 Prav tam, str. 6.

31 Prav tam, str. 6–7.

32 Prav tam, str. 8–10.

V izobraževanju naj bi spodbujali medsebojno izmenjavo, pripravljali skupne strokovne seminarje in znanstvene konference ter še posebej skrbeli za šolanje kadrov za najmanj razvite države. Na področju univerzitetnega študija v državah neuvrščenih naj bi namenili tudi več pozornosti raziskovanju korenin in trenutne vloge gibanja neuvrščenih v svetu. Konkretno akcije na področju izobraževanja za Jugoslavijo niso bile več tako aktualne, saj se ji z odpravljanjem večinske nepismenosti in uvajanjem osnovnošolskega izobraževanja ni bilo treba več ukvarjati. Je pa ta načela izpostavljala kot ena vidnejših članic gibanja. Zahteve po izobraževanju strokovnih kadrov v skladu z gospodarskimi potrebami države za Jugoslavijo prav tako niso bile nekaj novega, tako kot tudi ne izobraževanje na vseh stopnjah, česar pa so se v nekaterih manj razvitih državah z ustanavljanjem novih visokošolskih ustanov šele začeli lotevati.³³

Tudi na področju kulturnega sodelovanja so se članice gibanja neuvrščenih sklicevale na splošno deklaracijo o človekovih pravicah, in sicer na tisti del, ki pravi, da ima vsak pravico do sodelovanja v kulturnem življenju skupnosti. Pogosto so omenjale pravico do lastne kulturne identitete, kar je zahtevalo nov pristop k ocenjevanju kulturnih oz. umetniških vrednot, zavračale pa so tudi poskuse ustvarjanja dominacije prek multinacionalne industrije in stereotipno ocenjevanje kulturnih vrednot (ki ga je »izvažal« razviti zahodni svet). Visoko med prioritetai so neuvrščeni zapisali dokončanje procesa dekolonizacije s ciljem spodbujanja restitucije oz. vračanja kulturnih dobrin v državo porekla in boj proti nezakoniti trgovini s kulturnimi dobrinami. Pri izmenjavi izkušenj so zagovarjali predvsem sodelovanje na medregionalni ravni, v okviru kulturno sorodnih tradicij, pri tem pa so računali na pomoč UNESCO. Države članice naj bi poskrbele za šolanje domačih kadrov za kulturno področje, kar za Jugoslavijo spet ni bilo nikakršna novost, v nasprotju s številnimi še do nedavnega manj razvitimi kolonijami. Pri tem so omenjali predvsem bilateralne projekte sodelovanja. Tudi za izmenjavo novic naj bi skrbeli na bilateralni ravni, posebna vloga pa je bila pri tem namenjena dokumentacijskemu centru neuvrščenih s sedežem v Šrilanki. Pri predlogih konkretnih akcij so se omejili na takšne, ki niso zahtevale prevelikih finančnih vložkov, npr. prevajanje knjig, gostovanja na festivalih in sejmih ter izmenjava igranih in dokumentarnih filmov.³⁴

Jugoslavija je poleg teh splošnih načel predlagala, naj države v bilateralne sporazume vključijo čim več konkretnih akcij, za sodelovanje na področju likovne umetnosti naj bi skrbela Galerija umetnosti neuvrščenih držav v Titogradu, preučili pa naj bi tudi možnosti za ustanovitev skupnega prevajalsko-založniškega združenja in filmskega festivala neuvrščenih držav. Ob koncu pa je še enkrat iz-

33 Prav tam, str. 11–15.

34 Prav tam, str. 16–18.

postavila načelo, ki ga je bilo čutiti skozi celotno obdobje priprave akcijskega programa za kulturno sodelovanje neuvrščenih držav – vse akcije morajo biti koordinirane v okviru sistema OZN, zlasti v okviru programov UNESCO.³⁵

Zahteve neuvrščenih držav na kulturnem področju so, tako kot na političnem in gospodarskem, prinašale več novosti, ki so nasprotovale načelom kulturne industrije razvitega sveta. Ponavljanje zahteve po financiranju vse večjega števila mednarodnih izobraževalnih, znanstvenih in kulturnih programov v okviru UNESCO je seveda pospeševalo pretakanje sredstev iz razvitega v nerazviti svet tudi na tem področju. S ponavljanjem zahtev po uveljavitvi novih kriterijev ocenjevanja so zavračali dominacijo zahodnega kulturnega kanona in v razvitem svetu uveljavljene ocene o »višji« kulturi, o »folklornem« značaju kulturnih dobrin iz manj razvitega sveta in o dominaciji krščanskega dela sveta na mednarodni kulturni sceni. Razviti svet je svojo prednost ohranjal oz. nadgrajeval tudi z novimi znanstvenimi dosežki, ki jih seveda ni bil pripravljen (brezplačno) deliti za potrebe razvoja manj razvitih držav in držav v razvoju. Še bolj problematična je bila zahteva po restituciji, saj je le šlo za kulturne artefakte manj razvitih, ki so jih razviti ali nekdanji kolonialni gospodarji nekdanj brez oziranja na potrebe in želje okolice odpeljali v svojo domovino. S tematiko vračanja odpeljanega kulturnega blaga, kar bi osiromašilo kulturne ustanove v razvitih državah, se njihovi voditelji še danes nočejo resneje soočiti.

ZNANSTVENO IN KULTURNO SODELOVANJE JUGOSLAVIJE IN SLOVENIJE Z NEUVRŠČENIMI DRŽAVAMI

Medtem ko se je jugoslovanska zunanja politika v mednarodnem znanstveno-kulturnem sodelovanju načeloma usmerjala k neuvrščenim državam, je bila realnost sodelovanja na mednarodnem prizorišču drugačna. V tem pogledu je sodelovanje s članicami gibanja neuvrščenih in državami v razvoju bolj v ozadju. V obsežnem elaboratu Zveznega izvršnega sveta o znanstveno-tehnološkem sodelovanju iz februarja 1987 je tako na prvem mestu obravnavano sodelovanje Jugoslavije v projektih programa EURECA oz. z zahodnoevropskimi državami, sledi oris sodelovanja z vzhodnoevropskimi komunističnimi državami in jugoslovanskih dogovorov z ZDA, šele nato pride na vrsto znanstveno-tehnično sodelovanje z državami v razvoju.³⁶

Pri omenjanju sodelovanja med neuvrščenimi in državami v razvoju naletimo na pripombe, da do realizacije sprejetih sklepov pravzaprav ne prihaja oziroma da

³⁵ Prav tam, str. 19–20.

³⁶ SI AS 1140, t. e. 81, a. e. 1122, Izvještaj o uspostavljanju naučno-tehnološke saradnje SFRJ sa inostranstvom u oblasti razvoja novih tehnologija.

jim jih je uspelo uresničiti le v majhni meri. Argentinski predsednik Raúl Ricardo Alfonsín je na obisku Jugoslavije septembra 1985 v pogovorih z jugoslovanskim sekretarjem za zunanje zadeve Raifom Dizdarevićem izpostavil vprašanje konkretizacije programa medsebojnega sodelovanja držav v razvoju v znanosti in tehnologiji iz Caracasa (1981), kjer so poudarili, da je treba identificirati specifična področja sodelovanja držav v razvoju in ustanoviti akcijske komiteje, ki bi predlagali programe. Vendar koraka naprej niso naredili niti po edinem sestanku, ki so ga imeli maja 1982 v New Delhiju. V okviru neuvrščenih je bil namreč ustanovljen Center za znanost in tehnologijo neuvrščenih držav in držav v razvoju s sedežem v New Delhiju, a kot so ugotavljali ob obisku argentinskega predsednika v Jugoslaviji, ta sploh še ni zaživel, saj sklepa ni ratificiralo zadostno število držav.³⁷

Tudi številni drugi sklepi so ostajali zgolj zapis na papirju, prepad v znanstveno-tehnološkem razvoju med razvitimi in nerazvitimi pa se je samo še povečeval. S sodelovanjem med približno enako (ne)razvitimi državami na osi jug–jug so hoteli preprečiti beg možganov v države razvitega sveta. Ker pa programi niso bili realizirani, tega niso mogli preprečiti in beg možganov je bil v osemdesetih letih vse močnejši tudi v Jugoslaviji. To pa je pod vprašaj postavljalo tudi najrazvitejšo obliko sodelovanja med neuvrščenimi državami, sodelovanje s štipendiranjem in šolanjem kadrov. Jamstva, da se bo večina izobraženih po šolanju dejansko vrnila v države in na delovna mesta, ki so jih čakala, ni bilo.

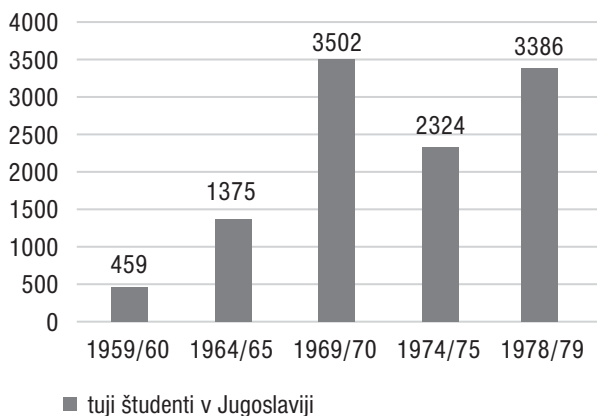
Poglavitna oblika znanstveno-tehničnega sodelovanja Jugoslavije z neuvrščenimi državami se je torej pogosto omejevala na sprejemanje kadrov na šolanje v Jugoslavijo. Skrb za študij dela tujih študentov je na temelju meddržavnih sporazumov prevzela Jugoslavija, za nekatere je poskrbela država, ki jih je poslala na šolanje; ob njih so bili tu še štipendisti mednarodnih organizacij iz sistema OZN, študij nekaterih pa so financirale jugoslovanske gospodarske organizacije v sklopu pogodb s svojimi partnerji iz dežel, od koder so prihajali študenti.

Tako skupni podatki o tujih študentih v Jugoslaviji kot drugi podatki o kulturni, prosvetni, znanstveni in tehnološki izmenjavi Jugoslavije s tujino so dober kazalnik rasti sodelovanja in njene usmerjenosti v tretji svet. A so lahko (za specifikko naše raziskave) tudi nekoliko varljivi, saj se ne ozirajo na pripadnost držav političnim blokom. Jugoslovanske ustanove so pri izmenjavi kot posebno kategorijo štele države v razvoju, ki pa vse seveda niso bile članice gibanja neuvrščenih. V podatkih je denimo zajeta tudi Kitajska, ki je v nekaterih segmentih kulturne izmenjave z Jugoslavijo dobivala vse pomembnejše mesto, ni pa – kot na primer Indija ali Egipt s prav tako naraščajočim deležem sodelovanja – bila članica neuvrščenih. Kljub temu nam statistični podatki nakazujejo, kako uspešno so se trendi kulturne izmenjave usmerjali proti deklariranemu sodelovanju s članicami gibanja neuvrščenih.

37 Prav tam, str. 22.

Število tujih študentov na študijih v okviru visokošolskih ustanov v Jugoslaviji (grafikon 1) je začelo skokovito naraščati v šestdesetih in sedemdesetih letih, torej v prvih dveh desetletjih delovanja gibanja neuvrščenenih. Seveda je bilo to tudi posledica širjenja možnosti študija povsod po svetu, toda v Jugoslaviji je izrazito naraščal delež tujih študentov iz Afrike in Azije. Padec števila tujih študentov v sedemdesetih letih je bil posledica dejstva, da so začele na novo osvobojene države ustanavljati svoje lastne visokošolske ustanove in univerze in se je tok študirajočih preusmeril nanje. V drugi polovici sedemdesetih let so tako zaznali tudi spreminjanje strukture študirajočih tujcev iz neuvrščenenih držav in držav v razvoju, saj se je začel povečevati delež študentov na podiplomski stopnji študija.³⁸

Grafikon 1: Tuji študenti v Jugoslaviji

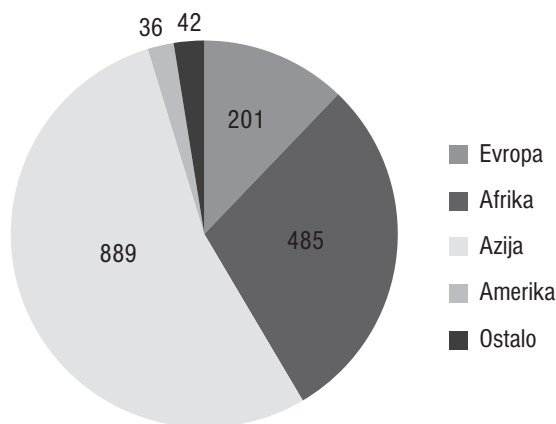

Med tujimi državljani na študiju v Jugoslaviji so izrazito prevladovali študenti iz Azije, predvsem z Bližnjega in Srednjega vzhoda, kjer so bile večinoma vse države (z izjemo Izraela) članice neuvrščenenih. V primerjavi z azijskim in afriškim svetom je izmenjava z evropskim v sedemdesetih letih stagnirala. Skorajda zane-marljiv pa je bil delež študentov z drugih celin.³⁹

³⁸ Strani državljani na studijama i usavršavanju u Jugoslaviji, str. 248.

³⁹ Prav tam, str. 248–249.

Grafikon 2: Diplomanti iz tujine na jugoslovanskih univerzah 1971–1975

Na kulturno sodelovanje so vplivale številne omejitve. Države članice gibanja neuvršenih so bile kulturno, jezikovno in versko zelo različne, bile so različno razvite in za večino prebivalstva so bile države z drugega konca sveta popolna neznanka. Na (ne)zmožnost sodelovanja je pogosto vplivala tudi medsebojna geografska oddaljenost, ki ni bila v prid spoznavanju drugih, saj so bila morebitna gostovanja večjih ansamblov ali razstav povezana z visokimi finančnimi vložki. »Politika prosvetnega in kulturnega sodelovanja SR Slovenije z deželami v razvoju še ni dovolj opredeljena, pri čemer bi naj upoštevali dejstvo, da dežele v razvoju potrebujejo predvsem prosvetne strokovnjake, znanstvenike in tehnologijo kakor tudi pomoč pri izoblikovanju svojih kulturnih ustanov,« so zapisali v letnem poročilu ZAMTES za leto 1980, ob tem pa dodali, da »je bilo najmanj sodelovanja z afriškimi državami« in da je bilo najbolj razvito kulturno sodelovanje »predvsem na področju likovnih umetnosti /.../ in na področju književne dejavnosti«. ⁴⁰

Pri slednjem, književnem sodelovanju s prevodi tujih del v jezike narodov Jugoslavije, so jugoslovanske založniške hiše prevajanje iz zahodnega in vzhodnega sveta razširile na dežele tretjega sveta, tedaj zlasti na države Latinske Amerike, že v petdesetih letih, torej že v desetletju pred ustanovitvijo neuvršenih. To je bilo seveda lažje kot širiti prevode piscev iz nekaterih drugih držav gibanja neuvršenih, saj s prevajanjem (večinoma) iz španščine ni bilo težav. V štirih desetletjih po vojni (v letih 1945–1985) je bilo namreč kar 89 odstotkov vseh v Jugoslaviji izdanih tujih del prevedenih iz petih jezikov (angleščine, francoščine, ruščine, nemščine in španščine). Za spoznavanje literature manjših narodov,

40 Poročilo o znanstveno-tehničnem, prosvetnem in kulturnem sodelovanju /.../ v letu 1980, str. 33.

še posebej neevropskih, pa preprosto ni bilo na voljo (dovolj) prevajalcev. Spoznavanju večjih in rednim bralcem že znanih književnosti so se tako pridruževale še nove možnosti, a so bila iz književnosti držav, ki so bile članice neuvrščenih, to zgolj posamezna dela. Še najboljšo možnost za spoznavanje dotlej manj znanih literarnih obzorij so ponujale številne antologije. Med državami, ki so pomembno vplivale na gibanje neuvrščenih, pa so jugoslovanski založniki vse od druge polovice petdesetih let kazali največ posluha za prevode indijske književnosti.⁴¹

Kaj je dejansko pomenilo znanstveno in kulturno sodelovanje med neuvrščenimi državami, si oglejmo na primeru podrobnega letnega poročila o mednarodnem sodelovanju Slovenije za leto 1982, torej za leto izdelave akcijskega načrta neuvrščenih o kulturnem sodelovanju. Statistični podatki nam sicer ne kažejo natančne slike, pač pa trende, saj neuvrščene države niso bile vodene v posebni kategoriji in so tako iz tabel povzete številke o sodelovanju z državami v razvoju. V Sloveniji je bilo na šolanju 328 študentov iz držav v razvoju, od tega jih je 154 prejelo študentsko stipendijo jugoslovanske strani, 35 je bilo študentov držav, ki so jih poslale na šolanje v Jugoslavijo, in 139 zasebnih študentov. Približno dve tretjini študentov je bilo iz afriških držav, sledile so arabske (15 odstotkov) in azijske (13 odstotkov) države, nekaj pa jih je bilo še iz Latinske Amerike in s Cipra. Pohvaljena je bila študijska usmeritev študentov, saj je ustrezala tako državam, od koder so prihajali, kot tudi slovenskim podjetjem pri navezovanju ekonomskih stikov s tamkajšnjimi partnerji. Na študijskih potovanjih in usposabljanjih, mednarodnih znanstvenih srečanjih, na tečajih ali seminarjih, organiziranih v sodelovanju z mednarodnimi organizacijami, je bilo v Sloveniji 149 strokovnjakov iz držav v razvoju, medtem ko je bilo v teh državah 136 slovenskih specialistov, ki so tja potovali na delo, na kratkoročne misije ali na misije OZN ali pa so se tam udeleževali mednarodnih znanstvenih srečanj. Slovenski specialisti so v Libiji in Kuvajtu pomagali pri organiziranju bolnišnic in zdravstvene službe, v Angoli so bili strokovnjaki Splošne plovbe Piran, ki so sodelovali z angolsko pomorsko družbo in pomorsko agencijo. Pri razvoju pomorske družbe so slovenski strokovnjaki pomagali tudi Sudanu. V Gvajani pa so v okviru projektov Medameriške banke za razvoj strokovnjaki Urbanističnega inštituta SR Slovenije pomagali domačinom pri načrtovanju projektov. Konzultanti iz Slovenije so na Cipru in v Etiopiji pomagali na področju upravljanja podjetij, sodelovali so pri razvoju perutninarstva v Jemnu in Tuniziji, ribištva v Tanzaniji, rudarstva v Indiji, proizvodnje cementa v Alžiriji in alpinizma v Nepalju. Pri večini projektov je šlo za nadaljevanje večletnega sodelovanja, a so bile zaradi pomanjkanja sredstev nekatere misije tudi preklicane.⁴²

41 Prevodi strane književnosti u Jugoslaviji, str. 460–466.

42 Poročilo o znanstveno-tehničnem, prosvetnem in kulturnem sodelovanju /.../ v letu 1982, str. 25–29.

Na kulturnem področju v primerjavi z leti pred tem ni bilo večjih sprememb in ocena, da je bilo najmanj sodelovanja z afriškimi državami, ni bila novost. Prav tako skromno je bilo sodelovanje z arabskimi državami, kjer so v okviru tedna jugoslovanskega filma odvrtili tudi nekaj slovenskih filmov, slovenske ustanove pa so bile, kot običajno, prisotne na nekaterih tradicionalnih prireditvah, denimo na mednarodnih knjižnih sejmih v Kairu in New Delhiju ali na bienalu v Aleksandriji. Nekoliko več je bilo sodelovanja na likovnem področju, saj je bila po meddržavnem dogovoru v Siriji pripravljena razstava del Franceta Slane, slovenski umetniki pa so sodelovali tudi na V. trienalu v New Delhiju. V Sloveniji je bila pripravljena razstava iz DLR Koreje, kot običajno pa je bilo na program Mednarodnega festivala športnih in turističnih filmov uvrščenih tudi nekaj naslovov iz neuvrščenih držav. Tudi nekaj razstav in glasbenih izmenjav s Kubo, Kolumbijo in Ekvadorjem pa ni izboljšalo končne ocene, ki je bila: »Sodelovanje z državami v razvoju ne zadovoljuje, kar velja še posebej za individualne izmenjave, pa tudi na področju kulture se nismo premaknili dlje od posameznih razstav in nastopov ansamblov.«⁴³

Uresničevanja programov znanstvenega, tehničnega, prosvetnega in kulturnega sodelovanja z državami članicami gibanja neuvrščenih se je intenzivneje lotilo le nekaj slovenskih znanstvenih in kulturnih ustanov. Med njimi sta bili obe slovenski univerzi, ljubljanska in mariborska, na katerih je študiralo veliko študentov iz neuvrščenih držav, profesorji univerz pa so pogosto pomagali pri razvoju posameznih strok v teh državah. Slovenska specifika znotraj Jugoslavije je bilo dolgoletno sodelovanje Planinske zveze z Nepalom, kjer so vodili tečaje in šolanje gorskih vodnikov. Pri spoznavanju književnosti manj razvitih držav je pomembno vlogo igrala Pomurska založba iz Murske Sobote, ki je sredi sedemdesetih let začela izdajati zbirko Mostovi, v kateri so objavljali prevodno literaturo iz Slovincem manj znanih literatur. Leta 1982 so na primer v tej zbirki izšli prevodi romanov pisateljev ali pisateljic iz Alžirije, Kolumbije, Pakistana, Egipta, Šrilanke in Švedske, torej z izjemo slednjega samih avtorjev iz neuvrščenih držav. Na mednarodnem srečanju pisateljev na Bledu so poskušali vsako leto med nekaj desetnimi tujih avtorjev gostiti tudi kakšnega predstavnika iz manj razvitih ali neuvrščenih držav, in leta 1982 sta bila tako med povabljeni dva Ciprčana. Gostovanja slovenskih glasbenikov ali gledališnikov v državah v razvoju so bila prava redkost, v nasprotju s tem pa je v Sloveniji le gostovalo po nekaj tujih posameznikov ali ansamblov letno. Leta 1982 so si v Sloveniji obiskovalci lahko ogledali nastope indijskega gledališča (v Ljubljani, Mariboru in na Bledu), nepalskega gledališča (v Ljubljani in Mariboru) ter kubanskega baleta in indijskega gledališča senčnih lutk (v Ljubljani), ob teh pa sta se slovenski publiki

43 Prav tam, str. 48.

predstavili še folklorni skupini iz Gvineje in Gane. Bolj kot glasbena in gledališka je bila v manj razvitem svetu zastopana slovenska filmska produkcija. Leta 1982 so bile v okviru meddržavnih dogovorov predstavitve jugoslovanskega filma pripravljene v enajstih tujih državah, od tega v kar petih članicah neuvršenih, in pri vsaki je bil na sporedu vsaj po en slovenski film. V obratni smeri je bilo prometa manj, saj so bili filmi iz držav, kjer je bila kinematografija marsikje šele v povojih, precejšnja redkost. V razstavno-muzejski dejavnosti je bilo izrazito v tretji svet usmerjeno delovanje Muzeja neevropskih kultur v Goričanah, ki je vsako leto pripravil več etnografskih razstav o Slovencem neznanih kulturnih okoljih (v letu 1982 sta bili denimo organizirani razstavi o umetnosti DLR Koreje in Ekvadorja). O udeležbi likovnih umetnikov iz tretjega sveta so razmišljali tudi pri pripravi Mednarodnega grafičnega bienala v Ljubljani in mednarodnega kiparskega simpozija *Forma viva* v Kostanjevici na Krki, kjer so leta 1982 gostili šest umetnikov, od tega po enega iz Indije in Venezuele (ki je imela tedaj v gibanju sicer še status opazovalke).

Pri iskanju vzrokov za tako skromno bero kulturnega sodelovanja z neuvršenimi so sodelavci ZAMTES ugotavljali: »Seveda botrujejo uresničevanju in načrtovanju tega sodelovanja številni objektivni problemi, uresničevanje posameznih akcij pa spremljajo organizacijske težave. Vse premalo smo seznanjeni s kulturnimi in drugimi dosežki v teh državah, s prosvetno politiko teh držav.

Organizacijo likovnih in drugih razstav, glasbenih gostovanj in drugih prireditvev v teh državah spremlja problem prevoza, komunikacij, neprimernih dvoran in prostorov, klimatskih pogojev in velika oddaljenost, kar vse terja veliko denarja. Pri načrtovanju in uresničevanju bi bila potrebna tudi večja angažiranost naših diplomatsko-konzularnih in drugih predstavništev v teh državah.«⁴⁴

Analitiki ZAMTES se niso poglobljali v bolj subjektivne okoliščine, v vprašanje, kolikšen je bil interes za sodelovanje s temi državami oziroma koliko bi se podoba kulturnega sodelovanja lahko popravila, če bi bil odpravljen vsaj del objektivnih preprek, ki so ovirale poglobljanje kulturnega sodelovanja z deželami tretjega sveta. Že pri najpreprostejši obliki, prevajanju knjig, so se založbe soočale s pomanjkanjem prevajalcev za jezike malih narodov. V Sloveniji smo na primer sistematičnejši študij večjih azijskih jezikov, kot sta kitajščina in japonščina, dobili šele ob koncu dvajsetega stoletja, za nekatere majhne jezike pa še danes nimamo ustrezno izobraženih prevajalcev. Pri razstavah likovnih del za krepitve povezovanja vsekakor ni bilo spodbudno spoznanje, da so bila številna dela na razstavah v tujini slabo hranjena in vrnjena poškodovana ali celo uničena.⁴⁵ Pri pripravi razstav v Sloveniji pa se niso ootresli zahodnih kanonov ocenjevanja umet-

44 Prav tam, str. 48–49.

45 Merhar, Mednarodno kulturno sodelovanje, str. 55.

niških del in je bil tako delom iz neuvrščeni držav v primerjavi z deli iz zahodnega sveta pogosto odmerjen podrejen položaj.⁴⁶ Tudi pri eni od bolj razvitih oblik sodelovanja, filmski, so po večletnih naporih organizatorji sodelovanja na jugoslovanski strani ugotavljali, da rezultati ne dosegajo pričakovanj, kar je bilo deloma posledica dejstva, da so se pri osvajanju kinematografsko slabo pokritega afriškega sveta soočali s konkurenco najmočnejših svetovnih kinematografij, ki so lahko ponujale finančno ugodnejše pogoje.⁴⁷

Vsekakor pa je – gledano z druge strani – tudi res, da številnih prevodov, razstav, izmenjav strokovnjakov, vzpostavitev sodelovanj in posledično spoznavanja novih obzorij brez tedanje zunanjepolitične usmeritve Jugoslavije ne bi bilo in bi nam bila ta obzorja še danes *terra incognita*.

46 Prim. Piškur in Merhar, Tretji svet, str. 165.

47 Vučetić, Uspostavljanje jugoslovenske filmske saradnje sa Afrikom, str. 77–79.

